

Dr. sc. Ivan Kosnica, viši asistent
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Izvorni znanstveni rad
UDK 342.713(497.5-3 Slavonija)(091)"18/19"
94(497.5-3 Slavonija)"18/19"

GUBITAK DRŽAVLJANSTVA U HRVATSKOJ I SLAVONIJI OD BACHOVOG APSOLUTIZMA DO RASPADA MONARHIJE

Sažetak:

Cilj rada je analiza režima gubitka državljanstva u Hrvatskoj i Slavoniji u razdoblju od Bachovog apsolutizma do raspada Monarhije. U obradi teme autor je koristio relevantne propise, stranu i domaću literaturu te arhivsku građu dostupnu u Hrvatskom državnom arhivu.

Analizom zakonodavnog okvira i upravne prakse autor je utvrdio da je tijekom Bachova apsolutizma uveden austrijski sustav gubitka državljanstva. Navedeni sustav gubitka državljanstva temeljio se na stavu o nepoželjnosti iseljavanja pa je svako iseljavanje uvijek imalo za posljedicu gubitak državljanstva. Promjene sustava gubitka državljanstva nastupile su 1880. godine stupanjem na snagu Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva. Tim zakonom uveden je cjelovit sustav gubitka državljanstva. Posebno značajno bilo je da je uvedeno novo pravilo gubitka državljanstva desetogodišnjom odsutnošću u čemu je vidljiv liberalniji stav zakonodavca prema iseljavanju.

Ključne riječi: državljanstvo, gubitak, otpust, odsutnost, Hrvatska i Slavonija

1. UVOD

U analizi državljanstva kao složenog, višedimenzionalnog pojma, bitno mjesto pripada analizi dimenzije gubitka državljanstva. U osnovi, radi se o načinima izlaska iz državljanškog korpusa.

U našem radu analizirat ćemo dimenziju gubitka državljanstva na prostoru Hrvatske i Slavonije u razdoblju od Bachovog apsolutizma do raspada Monarhije 1918. godine. Cilj rada je utvrditi režim gubitka državljanstva u navedenom razdoblju, točnije utvrditi režim gubitka državljanstva početkom razdoblja te razmotriti konstante, ali i promjene u sustavu gubitka državljanstva do raspada Monarhije. U obradi teme koristit ćemo se relevantnim propisima i literaturom, stranom i domaćom, ali i arhivskom građom dostupnom u Hrvatskom državnom arhivu.

Rad ćemo podijeliti na nekoliko osnovnih cjelina. U prvoj cjelini dat ćemo kratak prikaz osnovnih obilježja državljanstva. U idućoj cjelini analizirat ćemo sustav gubitka državljanstva za

vrijeme Bachovog apsolutizma i u razdoblju provizorne ustavnosti. U sklopu ovog dijela rada posebno ćemo analizirati Patent o iseljenju kojim je u Hrvatsku i Slavoniju uveden austrijski sustav gubitka državljanstva. U idućoj cjelini analizirat ćemo gubitak državljanstva u nagodbenom razdoblju do Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva. Nakon toga slijedi dio o Zakonu o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva. U tom dijelu rada razmotrit ćemo postupak donošenja Zakona kao i Zakonom uspostavljen sustav gubitka državljanstva. Naposljetku, u posljednjoj cjelini analizirat ćemo sustav gubitka državljanstva od stupanja na snagu Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva do raspada Monarhije.

2. DRŽAVLJANSTVO U HRVATSKOJ I SLAVONIJI – OSNOVNA OBLJEŽJA

U feudalnom razdoblju u Hrvatskoj i Slavoniji moderno državljanstvo nije postojalo. Međutim, i u tom je razdoblju bilo prisutno razlikovanje domaćih i stranaca. Razlikovanje domaćih i stranaca postojalo je na razini čitavog Ugarsko-hrvatskog kraljevstva pa su tako primjerice Austrijanci, Francuzi, Mlečani smatrani strancima. Nadalje, razlikovanje domaćih i stranaca postojalo je, s obzirom na poseban položaj Kraljevine Hrvatske i Slavonije u sklopu zemalja ugarske krune, i unutar Ugarsko-hrvatskog kraljevstva pa su u slučaju korištenja autonomnih hrvatsko-slavonskih prava i Mađari smatrani strancima. S obzirom na navedeno, u feudalnom su razdoblju u Hrvatskoj i Slavoniji postojali hrvatsko-slavonski *indigenat* kojim je označavana pripadnost Hrvatskoj i Slavoniji i ugarsko-hrvatski *indigenat* kojim je označavana pripadnost zemljama ugarske krune.

Izbijanjem revolucije 1848. godine, ukidanjem kmetstva i proglašenjem jednakosti državljana došlo je do bitnih promjena u sustavu javnopravne pripadnosti osoba. Navedenim promjenama stvarno su stvorene pretpostavke za uspostavu modernog državljanstva. Sam institut državljanstva, međutim, nije za revolucije normiran, nego je za revolucije egzistiralo provizorno rješenje prema kojem je hrvatsko-slavonska pripadnost bila snažno naglašena, dok je zbog sukoba s Mađarima zajednička ugarsko-hrvatska pripadnost zemljama ugarske krune bila nefunkcionalna i sporna.

Provizorij u državljanском pravu dokinut je konačno 6. rujna 1849. uvođenjem Oktroiranog ustava od 4. ožujka 1849. godine u Hrvatsku i Slavoniju¹. Ustavom je, naime, određeno jedno austrijsko državljanstvo za čitavu Monarhiju². Ustavom je također proglašeno načelo jednakosti državljana, a ujedno su dokinute posebne zemaljske pripadnosti³. Ustav, međutim, nije bio dugog vijeka jer ga je vladar Silvestarskim patentom od 31. prosinca 1851. ukinuo i ostvario prelazak na otvoreni apsolutizam⁴. Tijekom Bachovog apsolutizma vlasti su pojačale napore za unifikacijom prava, a u tom smislu svakako vrlo značajan propis bio je austrijski Opći građanski zakonik (u nastavku: OGZ) koji je Carskim patentom od 29. studenoga 1852. godine protegnut na zemlje ugar-

1 O proglašenju Oktroiranog ustava u Banskoj Hrvatskoj vidi: Šišić, F., *Povijest Hrvata: Pregled povijesti hrvatskoga naroda 600.-1918.*, Split, 2004., str. 439.; Oktroirani ustav od 4. ožujka 1849. vidi u: Bernatzik, E., *Die österreichischen Verfassungsgesetze*, Wien, 1911., str. 150-166.

2 Usp. čl. 23. Oktroiranog ustava od 4. ožujka 1849.

3 Načelo jednakosti državljana bilo je proglašeno člankom 27. Ustava, dok je za dokidanje zemaljskih pripadnosti naročito značajna bila odredba sadržana u članku 24. Ustava prema kojoj nije smjelo biti razlika između stanovnika pojedinih krunovina u građanskom i kaznenom pravu, sudskom postupku i u opozivanju.

4 Silvestarski patent vidi u: Bernatzik, op. cit. u bilj. 1., str. 208-216.

ske krune pa tako i na Hrvatsku i Slavoniju⁵. Navedeni propis bio je vrlo značajan za državljansko pravo stoga što je vrijedio za sve stanovnike te je na taj način bitno učvrstio načelo jednakosti državljana. OGZ je bio značajan za državljansko pravo i stoga što je sadržavao pravna pravila o državljanstvu, poglavito pravila o stjecanju državljanstva. OGZ, međutim, ne sadrži pravila o gubitku državljanstva, nego za gubitak državljanstva upućuje na propise o iseljenju⁶.

OGZ-om i popratnim dekretima u Hrvatsku i Slavoniju uveden je austrijski sustav stjecanja i gubitka državljanstva. Ovaj sustav zadržao se uz određene modifikacije i nakon sloma apsolutizma u razdoblju provizorne ustavnosti. Modifikacija sustava manifestirala se u uspostavi hrvatsko-slavonske pripadnosti na temelju pripadnosti nekoj od hrvatsko-slavonskih općina. Navedena pripadnost označavala je pripadnost Hrvatskoj i Slavoniji i korištena je kao sredstvo isključivanja ostalih austrijskih državljana od korištenja autonomnih prava Hrvatske i Slavonije.

Bitna promjena u državljanskom pravu nastupila je uspostavom dualnog ustroja Monarhije. Austro-ugarskom nagodbom priznata je državnopravna posebnost zemalja ugarske krune, a time i posebno državljanstvo za te zemlje. Naknadno sklopljenom Hrvatsko-ugarskom nagodbom određeno je da će zakonodavstvo o državljanstvu biti zajedničko, dok je izvršna vlast u poslovima državljanstva predana u autonomnu hrvatsko-slavonsku nadležnost⁷. Zakon o državljanstvu, međutim, prvih godina nakon sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe nije donesen pa je materija stjecanja i gubitka državljanstva i dalje bila regulirana propisima iz prethodnog razdoblja. Središnja vlada reformi državljanskog prava pristupila je tek u drugoj polovici 1879. godine. Tad je, naime, ugarsko ministarstvo unutarnjih poslova u dogovoru s ugarskim ministarstvom pravosuđa izradilo nacrt zakona koji je poslan u saborsku proceduru i koji je nakon prihvata na Ugarsko-hrvatskom saboru sankcioniran od kralja 20. prosinca i proglašen na sjednici oba doma Sabora 24. prosinca 1879⁸. Navedenim zakonom cjelovito su i sustavno regulirane materija stjecanja i gubitka ugarsko-hrvatskog državljanstva. Uz ugarsko-hrvatsko državljanstvo u ovom je razdoblju uživanje autonomnih hrvatsko-slavonskih prava, slično kao i u razdoblju provizorne ustavnosti, bilo uvjetovano hrvatsko-slavonskom pripadnošću osoba.

3. GUBITAK DRŽAVLJANSTVA ZA VRIJEME BACHOVA APSOLUTIZMA I U RAZDOBLJU PROVIZORNE USTAVNOSTI

Oktroiranim ustavom od 4. ožujka 1849. bilo je predviđeno donošenje zakona kojim bi bila regulirana materija stjecanja, izvršenja i gubitka austrijskog državljanstva⁹. Ipak, u kratkom vremenu važenja ustava, takav zakon nije donesen. Umjesto novog zakona o državljanstvu vladar je početkom otvorenog apsolutizma u Hrvatsku i Slavoniju kao i u ostale zemlje ugarske krune Carskim patentom od 29. studenoga 1852. godine uveo OGZ i popratne dekrete te je na taj način

5 Dinamiku stupanja na snagu Općeg građanskog zakonika u zemljama Habsburške Monarhije vidi u: Vuković, M., *Opći građanski zakonik*, Zagreb, 1955., str. V; Vidi i Posilović, S. (ur.), *Opći austrijski građanski zakonik proglašen patentom od 29. studena 1852. u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji s naknadnim zakonima i naredbama*, Zagreb, 1918.

6 Usp. čl. 28-32. OGZ-a

7 Usp. čl. 10. Hrvatsko-ugarske nagodbe. U hrvatskom izvorniku Nagodbe ispušten je zadnji dio članka 10. o autonomnoj egzekutivi. Bojničić, I., *Zakoni o ugarsko-hrvatskoj nagodi*, Zagreb, 1911., str. 13.

8 Varga, N., The Framing of the First Hungarian Citizenship Law (Act 50 of 1879) and the Acquisition of Citizenship, *Hungarian Studies*, Vol. 18., br. 2., 2004., str. 128.; Zakonski članak L. od 1879. godine o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva, *Sbornik zakonah i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, 1880. (u nastavku: SZ), Komad VII.

9 Usp. čl. 23. Oktroiranog ustava od 4. ožujka 1849.

u Hrvatsku i Slavoniju uveo austrijski sustav stjecanja i gubitka državljanstva. Stjecanje državljanstva bilo je većinom regulirano OGZ-om¹⁰, dok je gubitak državljanstva bio reguliran *Patentom o iseljenju i nepovlasnoj odsutnosti*¹¹.

Navedeni patent o iseljenju za austrijske nasljedne zemlje donio je car Franjo I. 24. ožujka 1832. godine. Patent Franje I., slično kao i do tad važeći patent Josipa II. od 10. kolovoza 1784. godine, temeljio se na stajalištu o nepoželjnosti iseljavanja što je bilo odraz merkantilističke doktrine da iseljavanjem slabi gospodarska i vojna moć države. Ipak, u stavu prema iseljenju patent Franje I. bio je nešto blaži od patenta Josipa II. Naime, dok je prema patentu Josipa II. iseljavanje bilo uz rijetke iznimke strogo zabranjeno, a iseljenici su iseljavanjem gubili sva građanska prava, patentom Franje I. uvedene su dvije kategorije iseljenja: zakonito i nezakonito¹².

Zakonito iseljenje bilo je iseljenje do kojeg je došlo tako što je državljanin nadležnoj zemaljskoj oblasti podnio molbu za otpust iz državljanstva¹³. Državljanin je u molbi trebao dokazati poslovnu sposobnost, ispunjenje vojne obveze i nepostojanje drugih dužnosti kao zapreka otpustu¹⁴. Ukoliko je imao obitelj i ukoliko je tražio otpust i za članove obitelji, podnositelj je trebao dokazati srodstvo s članovima obitelji, udovoljenje vojnoj obvezi članova obitelji i također nepostojanje drugih dužnosti članova obitelji¹⁵. Podnositelj molbe, u pravilu, nije bio dužan dokazati primitak u novo državljanstvo¹⁶. U slučaju da je molba prihvaćena podnositelj je prestajao biti austrijskim državljaninom i od tad je smatran strancem, no važno je napomenuti da takav iseljenik nije gubio sva građanska prava¹⁷. U slučaju, pak, da zemaljska oblast molbu za otpust iz državljanstva nije uvažila, podnositelj je mogao uložiti pravni lijek na višu instancu¹⁸.

Suprotno zakonitom iseljenju bilo je neovlašteno iseljenje. Neovlašteno iseljenje bilo je iseljenje bez odobrenja vlasti¹⁹. U slučaju neovlaštenog iseljenja praktično se radilo o slučaju da dr-

10 Na stjecanje državljanstva odnosili su se članci 28.-31. OGZ-a, ali također i popratni dekreti među kojima su najznačajniji bili Carski dekret od 15. travnja 1828. godine kojim je određeno da javna služba temeljem koje se stječe državljanstvo mora biti stalna i Carski dekret od 1. ožujka 1833. kojim je ukinuto stjecanje državljanstva desetgodišnjim kontinuiranim naseljavanjem. Vidi: Stubenrauch, M., *Commentar zum österreichischen allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuche*, Erster Band, Wien, 1902., str. 75-80.; Elinger, J., *Handbuch des österreichischen Civil-Rechtes*, Wien, 1846., str. 35-40.; Burger, H., *Passwesen und Staatsbürgerschaft*, str. 117-124., u: Heindl, W., Saurer, E. (ur.), *Grenze und Staat: Passwesen, Staatsbürgerschaft, Heimatrecht und Fremdenengesetzgebung in der oesterreichischen Monarchie 1750-1867.*, Wien, 2000.; Derenčin, M., *Tumač k obćemu austrijskomu građanskomu zakoniku, knjiga I*, Zagreb, 1880., str. 190-201.

11 Usp. čl. 32. OGZ-a; Vidi *Patent o iseljenju i nepovlasnoj odsutnosti* od 24. ožujka 1832., *Justizgesetzsammlung*, 2557/1832.; Odredbe Patenta koje se odnose na državljanstvo vidi također u: Ivanda, S. (ur.), *Zbirka propisa o državljanstvu hrvatskomu*, Zagreb, 1995., str. 290-293.

12 Milner, E., *Die Österreichische Staatsbürgerschaft und der Gesetzartikel L:1879 über den Erwerb und Verlust der Ungarischen Staatsbürgerschaft*, Tübingen, 1880., str. 48-49.; Malfér, S., *Austrija i emigracija*, str. 24-26., u: Dubrović, E. i dr., *Veliki val: iseljavanje iz srednje Europe u Ameriku 1880.-1914.*, Rijeka, 2012.; Burger, op. cit. u bilj. 10., str. 136-137.; Usp. čl. 1. *Patenta o iseljenju i nepovlasnoj odsutnosti*

13 Usp. čl. 2. *Patenta o iseljenju i nepovlasnoj odsutnosti*

14 Usp. čl. 3. *Patenta o iseljenju i nepovlasnoj odsutnosti*

15 Usp. čl. 3. *Patenta o iseljenju i nepovlasnoj odsutnosti*

16 Radi otklanjanja situacije nastanka osoba bez državljanstva, Monarhija je sklopila niz međunarodnih ugovora. Tim ugovorima ustanovljeno je načelo o preuzimanju iseljenika ukoliko oni ne steknu državljanstvo države u koju su uselili. Vidi: *Razpis ministarstva izvanjskih poslova od 12. svibnja 1853. kojim se obznanijuje, da se je između austrijske i bavorske vlade, a tako i između vlade austrijske i saksonske ustanovio ugovor glede natrag primanja svojih prvobitnih prinadležnika, Zemaljsko-vladni list za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju od godine 1853., svezak prvi, komad XIV.*; Navedeni propis vidi i u: Smrekar, M., *Priručnik za političku upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, knjiga III.*, Zagreb, 1902., str. 143.; Derenčin, op. cit. u bilj. 10., str. 202-203.

17 Usp. čl. 9. *Patenta o iseljenju i nepovlasnoj odsutnosti*; Malfér, op. cit. u bilj. 12., str. 26.

18 Usp. čl. 4. *Patenta o iseljenju i nepovlasnoj odsutnosti*

19 Usp. čl. 6. *Patenta o iseljenju i nepovlasnoj odsutnosti*

žavljanin temeljem dozvole otputuje u inozemstvo pa tu dozvolu ili ne produži ili se nakon poziva vlasti ne vrati u zemlju²⁰. Namjera iseljenja mogla je biti izražena izričito, ali i neizravno konkludentnim radnjama, primjerice, primitkom stranog državljanstva, strane službe, desetogodišnjom odsutnošću itd²¹. Budući da su neovlaštenim iseljenjem iskazali naročitu nelojalnost, neovlašteni iseljenici, osim što su gubili državljanstvo, brisani su iz staleških, sveučilišnih i licejskih matica, proglašavani su nesposobnima za stjecanje i otuđenje vlasništva te su im oduzeta sva prava nasljeđivanja²². Renaturalizacija takvih iseljenika bila je posebno otežana. Dok su zakoniti iseljenici mogli ponovno steći državljanstvo temeljem odredbi OGZ-a, neovlašteni iseljenici trebali su tražiti posebno primanje u državljanstvo²³. Iznimka od rigidnog stava vlasti prema neovlaštenim iseljenicima bila su samo djeca neovlaštenih iseljenika jer je tim osobama dana prilika optiranja za austrijsko državljanstvo nakon što postanu punoljetna²⁴.

Osim zakonitog i neovlaštenog iseljenja Patentom o iseljenju reguliran je također gubitak državljanstva žene koja se udala za stranca. Te austrijske državljanke udajom su *ex lege* gubile austrijsko državljanstvo²⁵. Ovo pravilo, osim u Patentu o iseljenju, bilo je duboko ukorijenjeno u ugarsko-hrvatskoj tradiciji. Navedeno pravilo imalo je dodatno uporište u propisima o općinskoj pripadnosti koji su u Hrvatsku i Slavoniju uvedeni u razdoblju pseudoustavnosti, a prema kojima je žena udajom stjecala općinsku pripadnost muža²⁶. Državljanstvo se gubilo i pozakonjenjem od oca, stranog državljanina²⁷.

Sumiramo li prethodno izloženu regulativu, možemo konstatirati da je za Bachova apsolutizma uspostavljen model gubitka državljanstva koji se temeljio na stavu o nepoželjnosti iseljavanja. S obzirom na to, uz iseljavanje je uvijek vezana i posljedica gubitka državljanstva. Nadalje, Patentom je zauzet naročito oštar stav prema osobama koje su se iselile bez dozvole. Te su osobe podvrgnute posebnim sankcijama, a također im je bitno otežana i ponovna naturalizacija. Žene su gubile austrijsko državljanstvo udajom za stranca, a državljanstvo su gubila i nezakonita djeca austrijske državljanke koju je pozakonio strani državljanin.

Za Bachovog apsolutizma uspostavljeno jedinstveno austrijsko državljanstvo kao i sustav gubitka tog državljanstva slomom apsolutizma i uvođenjem ograničene ustavnosti podvrgnuti su kritici. Naime, uvođenjem ograničene ustavnosti Banska konferencija je donijela *Naputak za privremeno uređenje županija, slobodnih kotara, slobodnih i kraljevskih gradova, povlaštenih trgovišta i seoskih općina u Kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji* kojim je na temelju pripadnosti nekoj od hrvatsko-slavonskih općina uspostavljena hrvatsko-slavonska pripadnost čime je direktno negi-

20 Iz ranije austrijske prakse za primjer možemo navesti slučaj Nikole Tomassea. Malfér, *op. cit.* u bilj. 12., str. 23-26.

21 Usp. čl. 7. *Patenta o iseljenju i nepovlasnoj odsutnosti*; Vidi i Derenčin, *op. cit.* u bilj. 10., str. 202-203.

22 Usp. čl. 10. *Patenta o iseljenju i nepovlasnoj odsutnosti*; Vidi i Derenčin, *op. cit.* u bilj. 10., str. 203-204.; Vidi i Milner, *op. cit.* u bilj. 12., str. 50.

23 Usp. čl. 21. i 22. *Patenta o iseljenju i nepovlasnoj odsutnosti*

24 Vidi čl. 16. *Patenta o iseljenju i nepovlasnoj odsutnosti*

25 Usp. čl. 19. *Patenta o iseljenju i nepovlasnoj odsutnosti*; Milner, *op. cit.* u bilj. 12., str. 51.; Elinger, *op. cit.* u bilj. 10., str. 40.

26 Usp. čl. 8. toč. 2. a) Carskog patenta od 7. rujna 1850. kojim je odobren i u krijepost stavljen privremeni općinski red za kraljevski grad Zagreb, *Zemaljsko-zakonski i vladni list za krunovinu Hrvatsku i Slavoniju* (u nastavku: ZZVL), kom. VII., br. 43., 1850.; Usp. čl. 7. toč. 2. a) Carskog patenta od 7. rujna 1850. kojim je odobren i u krijepost stavljen privremeni općinski red za kraljevski grad Osijek, ZZVL, kom. VIII., br. 45., 1850.; Usp. čl. 6. toč. 2. a) Privremene banske naredbe od 19. kolovoza 1851. za otpravljanje općinskih poslova u gradovima i trgovištima s magistratima kraljevine Hrvatske i Slavonije, ZZVL, kom. XVIII., br. 146., 1851.; U hrvatskoj upravnoj praksi gubitak državljanstva žene prosuđivan je i temeljem propisa o općinskoj pripadnosti. Vidi slučaj barunice Stürmer. Hrvatski državni arhiv, fond 79-Unutarnji odjel Zemaljske vlade (u nastavku: HDA 79-UOZV), kutija 312, sv. 4-4 24303/78 (886/79)

27 Derenčin, *op. cit.* u bilj. 10., str. 193.

ran koncept jedinstvenog austrijskog državljanstva²⁸. Nakon toga na Hrvatsko-slavonskom saboru 1861. godine zastupnik Riječke županije Jačim Pavletić predložio je donošenje Zakona o *indigenatu* i naturalizaciji kojim bi bilo uspostavljeno državljanstvo Trojedne Kraljevine²⁹. Po tom zakonskom prijedlogu državljanstvo Trojedne trebalo se gubiti na četiri načina: naturalizacijom u stranoj državi, stupanjem u stranu javnu službu, sudskom presudom kojom su osobi oduzeta sva politička prava ili samo izborno pravo i osnivanjem „kojeg god zavoda“ u stranoj državi „s nakanom ne povratit se u domovinu“³⁰. Sukladno izraženim nastojanjima koja su smjerala k uspostavi državljanstva Trojedne Sabor se prilikom prihvaćanja OGZ-a kao hrvatskog propisa negativno izjasnio o odredbama OGZ-a o državljanstvu. Članci OGZ-a o državljanstvu, pa tako ni članak 32. kojim se upućuje na primjenu propisa o iseljavanju, nisu prihvaćeni, nego je određeno da će se stjecanje i gubitak državljanstva prosuđivati prema „političkim zakonima“ Trojedne Kraljevine³¹.

Ipak, vladarevo prijevremeno raspuštanje Sabora kao i odbijanje sankcije gotovo svih zakonskih osnova, izuzev zakonske osnove o uređenju odnosa s Ugarskom, onemogućili su uspostavu posebnog hrvatsko-slavonskog državljanstva kao i uspostavu režima stjecanja i gubitka tog državljanstva. Zbog navedenog, u razdoblju pseudoustavnosti Hrvati su i dalje bili austrijski državljanji, a gubitak državljanstva i dalje su regulirali propisi iz vremena Bachovog apsolutizma. Uz austrijsko državljanstvo supostojala je hrvatsko-slavonska pripadnost kao vid javnopravne pripadnosti Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji. Navedena pripadnost temeljila se na pripadnosti nekoj od hrvatsko-slavonskih općina, a gubila se gubitkom pripadnosti u nekoj od tih općina.

4. GUBITAK DRŽAVLJANSTVA U NAGODBENOM RAZDOBLJU DO ZAKONA O STJECANJU I GUBITKU UGARSKOG DRŽAVLJANSTVA

Sklapanjem Austro-ugarske i Hrvatsko-ugarske nagodbe započelo je novo razdoblje u državljanstvu budući da je u Monarhiji uz austrijsko ponovno uspostavljeno posebno državljanstvo za zemlje ugarske krune. Sklapanje navedenih nagodbi ipak nije značilo potpuni diskontinuitet u državljanstvu budući da su propisi iz ranijeg razdoblja nastavili važiti.

Uz te propise, u ovom su razdoblju, koje je trajalo do donošenja Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva, bili iznimno bitni akti za sustav gubitka državljanstva Hrvatsko-ugarska nagodba, zatim *Zakon Ob obranbenoj sili* te međunarodni ugovor koji je Monarhija sklopila sa SAD-om. U nastavku ćemo analizirati te akte i njihov utjecaj na sustav gubitka državljanstva.

28 Prema članku 16. Naputka stranac je naturaliziran ukoliko je prebivao u Trojednoj Kraljevini deset godina i ako je primljen u savez neke od općina. Vidi Zapisnik V. sjednice Banske konferencije, u: *Spisi saborski Sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861., svezak I.*, Zagreb, 1862., str. XXV-XXXI.; Šulek, B., *Naše pravice; Izbor zakonah, poveljah i spisah, znamenitih za državno pravo kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske od g. 1202-1868.*, Zagreb, 1868., str. 331-344.

29 Ovaj zakonski prijedlog objavljen je u: *Spisi saborski Sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861., svezak III.*, Zagreb, 1862., str. 98-99.; Vidi i Vrbanić, F., *Rad hrvatskoga zakonarstva na polju uprave, od godine 1861. do novijega vremena, II. unutarnja uprava*, Zagreb, 1890., str. 74.; Čepulo, D., *Pravo hrvatske zavičajnosti i pitanje hrvatskog i ugarskog državljanstva 1868-1918-pravni i politički vidovi i poredbena motrišta, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, Vol. 49., br. 6., 1999., str. 805.

30 Usp. čl. 10. Zakonskog prijedloga o indigenatu i naturalizaciji; Zakonski prijedlog o indigenatu i naturalizaciji pretresan je u saborskom Administrativnom odboru, no zbog prijevremenog raspuštanja Sabora nije dospio na plenarnu sjednicu. Zakonsku osnovu Administrativnog odbora vidi u: *Spisi saborski...*, svezak III., op. cit. u bilj. 29., str. 224.

31 *Spisi saborski Sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861., svezak IV.*, Zagreb, 1862., str. 5.

Prema odredbi članka 10. Hrvatsko-ugarske nagodbe, nadležni u izvršnim pitanjima državljanstva bili su autonomni hrvatsko-slavonski organi na čelu s banom i Zemaljskom vladom³². Zbog navedenog, u predmetima otpusta iz državljanstva osobe koje su bile pripadnici neke od hrvatsko-slavonskih općina podnosile su molbe za otpust hrvatsko-slavonskim autonomnim organima koji su molbe prosljeđivali Zemaljskoj vladi na konačnu odluku³³.

Hrvatsko-slavonski autonomni organi ipak nisu imali isključivu nadležnost u svim predmetima otpusta iz državljanstva. Naime, *Zakonom Ob obranbenoj sili* iz 1868. određena je nadležnost zajedničkog ministra rata, odnosno ministra za zemaljsku obranu u podjeli dozvole iseljenja osobama koje su vojni obveznici³⁴. Ministar rata podjeljivao je dozvolu iseljenja onima koji su bili obvezni na linijsku ili pričuvnu službu, dok je ministar za zemaljsku obranu dozvolu iseljenja podjeljivao domobranima³⁵. Ovaj režim bio je na snazi u mirnodopskom razdoblju. Za vrijeme rata zakonom je zabranjeno izdavanje dozvola iseljenja svima koji su „u svezi sa stalnom vojskom ili s domobranstvom“³⁶.

Dozvola iseljenja bila je bitna pretpostavka podjele otpusta te otpust vojnih obveznika bez te dozvole nije bio pravno valjan. Navedena dozvola je, s obzirom na širinu vojne obveze, a također i s obzirom na činjenicu da su otpust u pravilu tražili muškarci, bitno ograničavala Zemaljsku vladu u podjeli otpusta.

Prethodna izlaganja o nužnosti dozvole iseljenja vojnim obveznicima, kao i uopće sustav otpusta iz državljanstva, imali su jednu bitnu iznimku. Radilo se, naime, o sustavu gubitka državljanstva koji je Monarhija uredila sa SAD-om međunarodnim ugovorom sklopljenim 20. rujna 1870. godine³⁷. Ugovorom je dogovoreno osnovno pravilo da će austro-ugarske vlasti svoje državljane koji su najmanje pet godina kontinuirano boravili u SAD-u i koji su stekli državljanstvo SAD-a smatrati državljanima SAD-a, i također suprotno, da će vlasti SAD-a svoje državljane koji su kontinuirano pet godina boravili u Austro-Ugarskoj i koji su stekli austrijsko odnosno ugarsko (ugarsko-hrvatsko, op.a.) državljanstvo smatrati austrijskim, odnosno ugarskim (ugarsko-hrvatskim, op.a.) državljanima³⁸. Na ovaj način priznati su puni učinci naturalizaciji u SAD-u nakon petogodišnjeg kontinuiranog boravka neovisno od činjenice podjele otpusta. Drugim riječima, ustanovljen je prešutan otpust iz državljanstva kontinuiranom odsutnošću uz uvjet da osoba stekne državljanstvo SAD-a.

32 Usp. čl. 10. Hrvatsko-ugarske nagodbe

33 U praksi, međutim, nije bio rijedak slučaj da su ugarsko-hrvatski državljani s općinskom pripadnošću u Hrvatskoj i Slavoniji molbe za otpust iz državljanstva podnosili ugarskom ministru unutarnjih poslova pa su te molbe potom, putem hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog ministra vraćane natrag Zemaljskoj vladi odnosno nadležnim hrvatsko-slavonskim oblastima. Vidi primjerice HDA 79-UOZV, kutija 4, sv. 1. 259/1869, (1890/1871); HDA 79-UOZV, kutija 312, sv. 4-4 8350/1879 (10397/1879).

34 Usp. čl. 55. st. 1. *Zakonskog članka XL:1868. Ob obranbenoj sili*, SZ, 1869., komad IV.

35 Usp. čl. 55. st. 1. *Zakonskog članka XL:1868. Ob obranbenoj sili*; Derenčin, *op. cit.* u bilj. 10., str. 205-206.; Vidi primjerice slučaj domobrana Ladislava Sudenića kojem je prilikom traženja otpusta iz ugarsko-hrvatskog državljanstva podijeljena takva dozvola od strane Kr. ugarskog ministra za zemaljsku obranu. HDA 79-UOZV, kutija 312, sv. 4-4 22986/1878 (25454/1878)

36 Usp. čl. 55. st. 4. *Zakonskog članka XL:1868. Ob obranbenoj sili*; Derenčin, *op. cit.* u bilj. 10., str. 206.

37 Vidi Zakonski članak XLIII:1871. zajedničkog Hrvatsko-ugarskog sabora o državnom ugovoru, sklopljenom 20. rujna 1870. sa Sjedinjenim Američkim Državama u predmetu uredjenja državljanstva iseljenika, SZ, 1871., komad XXII.

38 Usp. čl. 1. Zakonskog članka XLIII:1871.

5. ZAKON O STJECANJU I GUBITKU UGARSKOG DRŽAVLJANSTVA I GUBITAK DRŽAVLJANSTVA

Povoljne političke okolnosti za donošenje zakona o državljanstvu nastupile su dolaskom Kálmána Tisze na mjesto ugarskog ministra predsjednika 1875. godine. Tisza je, naime, nastojao izgraditi dualizam u okvirima Austro-ugarske nagodbe te se sukladno tome kao važno nametnulo i pitanje donošenja propisa o državljanstvu. Donošenje zakona kojim bi bila regulirana materija državljanstva nametali su i prestiž mađarske nacije, činjenica da osnovni režim stjecanja i gubitka državljanstva nije bio uređen modernim propisom te također činjenica da su u to vrijeme brojne europske države, poput Italije, Njemačke, Velike Britanije donijele zakone o državljanstvu³⁹.

Prvi Nacrt zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva izradilo je ugarsko Ministarstvo unutarnjih poslova u dogovoru s Ministarstvom pravosuđa tijekom kolovoza 1879.⁴⁰ Premijer Tisza je Nacrt zakona podnio Donjem domu Ugarsko-hrvatskog sabora 8. listopada 1879. godine⁴¹.

Kao vrlo značajno pitanje u parlamentarnoj raspravi nametnulo se pitanje reguliranja gubitka državljanstva desetogodišnjom odsutnošću. Prilikom parlamentarne rasprave došla su do izražaja dva stajališta. Jedna grupa zastupnika zastupala je stajalište da se državljanstvo treba gubiti odsutnošću jer su državljani iseljenjem izmakli državnom nadzoru i državljanskim obvezama, dok je druga skupina zastupala stajalište o neraskidivoj vezi državljanstva i nacije⁴². Zastupnik Mocsáry je upozorio da će odsutnošću državljanstvo izgubiti politički emigranti pa i Lajos Kossuth. Strahove opozicije nastojao je otkloniti premijer Kálmán Tisza ističući da se državljanstvo prema predloženom tekstu Zakona može zadržati jednostavnom deklaracijom koja bi trebala biti prihvatljiva i političkim emigrantima. Tisza je nadalje isticao i mogućnost olakšane renaturalizacije takvih osoba⁴³. Zakonskom osnovom omogućena je, naime, renaturalizacija svih prijašnjih ugarskih državljana koji su ugarsko državljanstvo izgubili otpustom ili odsutnošću pod uvjetom da se vrate u zemlje ugarske krune te da zamole ponovni primitak u ugarsko državljanstvo⁴⁴. Razlika je ipak bila očita, do renaturalizacije je uvijek dolazilo tek aktom vlasti.

Sporovi oko uređenja gubitka državljanstva odsutnošću, ukazivali su na temeljne razlike u razumijevanju srži ugarskog državljanstva. Zagovaratelji gubitka državljanstva odsutnošću bili su u osnovi pristalice statičkog, teritorijalnog modela definiranja državljana, dok su njihovi protivnici zagovarali nacionalni model⁴⁵. Budući da vlada ipak nije odstupila od gubitka državljanstva odsutnošću, konačnu pobjedu u reguliranju gubitka državljanstva izvojevao je statički model.

39 Varga, *op. cit.* u bilj. 8., str. 130.

40 *Ibid.*, str. 128.

41 *Ibid.*, str. 130.

42 Gammerl, B., Subjects, citizens and others: the handling of ethnic differences in the British and the Habsburg Empires (late nineteenth and early twentieth century), *European Review of History-Revue européenne d'histoire*, Vol. 16., br. 4, 2009., str. 523-549.

43 Varga, *op. cit.* u bilj. 8., str. 135, str. 137-138.

44 Renaturalizacija je konačno definirana u članku 40. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva. Osoba je da bi bila natrag primljena u državljanstvo, osim što je trebala zamoliti ponovni primitak, trebala još biti i primljena u tuzemnu općinu ili joj je takav primitak u neku tuzemnu općinu trebao biti stavljen u izgled. Usp. čl. 40. Zakonskog članka L. od 1879. godine o stjecanju i gubitku ugarsko-hrvatskog državljanstva

45 Usp. Gammerl, *op. cit.* u bilj. 42., str. 527.

Zakon o državljanstvu je sankcioniran 20. prosinca 1879. godine, a proglašen je u oba doma Ugarsko-hrvatskog sabora 24. prosinca⁴⁶. Navedenim zakonom u zemljama ugarske krune uspostavljeno je cjelovito uređenje gubitka i stjecanja državljanstva. Državljanstvo se gubilo pozakonjenjem, udajom, otpustom, odlukom oblasti i odsutnošću⁴⁷.

Pozakonjenjem su državljanstvo, kao i ranije, gubila djeca koju je pozakonio otac koji nije bio ugarsko-hrvatski državljanin⁴⁸. Iznimka od primjene ovog pravila bio je slučaj djeteta koje pozakonjenjem nije steklo očevo državljanstvo. U tom slučaju, pod uvjetom da je stanovalo na području zemalja ugarske krune, dijete je i dalje ostajalo ugarsko-hrvatskim državljaninom⁴⁹. Od pozakonjenja treba razlikovati posvojenje. Posvojenjem se ugarsko-hrvatsko državljanstvo nije moglo izgubiti⁵⁰.

Državljanstvo se također gubilo udajom. Ugarsko-hrvatsko državljanstvo gubila je, dakle, žena koja se udala za stranog državljanina⁵¹. U osnovi je ovdje bio vidljiv patrijarhalni karakter državljanstva. U ovom slučaju, slično kao i u slučaju pozakonjenja, dolazilo je do izražaja načelo jedinstva obitelji kao osnovno načelo tadašnjeg državljanstva.

Treći način gubitka državljanstva bio je otpust. Zakonom je institut otpusta detaljno reguliran⁵². Za primjenu instituta otpusta bilo je iznimno važno radi li se o mirnodopskom ili o ratnom razdoblju. Ukoliko je osoba otpust tražila u vrijeme mira, nadležni za davanje otpusta bili su ministar unutarnjih poslova, ban i krajiška Zemaljska oblast, ovisno o zavičajnoj pripadnosti podnositelja molbe⁵³. Suprotno tome, u ratnom razdoblju, otpust iz državljanstva podjeljivao je kralj na prijedlog Središnje vlade⁵⁴. Predviđen stroži režim otpusta u razdoblju rata bio je odraz činjenice da je otpustom iz državljanstva osoba prestajala biti vojnim obveznikom.

Državljanin koji je želio biti otpušten iz državljanstva trebao je prvostupanijskoj upravnoj oblasti u kojoj je bio zavičajan podnijeti zahtjev za otpust. U zahtjevu za otpust državljanin je trebao dokazati ugarsko-hrvatsko državljanstvo i zavičajnost⁵⁵. Podnositelj je trebao dokazati i po-

46 Usp. Zakon o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva

47 Usp. čl. 20. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva

48 Usp. čl. 33. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva

49 Usp. čl. 33. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva

50 Varga, N., The Pretences of Loss of Hungarian Citizenship in the 19th Century, *Forum historiae iuris*, str. 3., objavljeno na: <http://fhi.rg.mpg.de/articles/pdf-files/1008varga.pdf>, pristup: 15. kolovoza 2013.

51 Usp. čl. 34. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva; Kao ilustrativan slučaj iz hrvatske pravne prakse, možemo navesti slučaj Šterk odnosno slučaj ugarsko-hrvatske državljanke koja je udajom za austrijskog državljanina ujedno postala, austrijskom državljanicom. Nakon što je njen suprug bio primljen za ugarsko-hrvatskog državljanina njegova supruga opet je stekla ugarsko-hrvatsko državljanstvo. Izvještaj Kr. županijske oblasti, Ogulin, 18. veljače 1893. u: HDA 79-UOZV, kutija 938, sv. 4-4 8075/1891 (14337/1893).

52 Institut otpusta reguliran je člancima 21.-29. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva

53 Usp. čl. 21. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva. Kao tipičan primjer otpusta iz ugarsko-hrvatskog državljanstva vidi primjerice dekret Zemaljske vlade, Odjela za unutarnje poslove od 16. listopada 1890. godine kojim je Dragutin Libermann zajedno sa suprugom i sa dvoje djece otpušten iz ugarsko-hrvatskog državljanstva. HDA 79-UOZV, kutija 938, sv. 4-4 346/1891

54 Usp. čl. 25. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva

55 Dokazivanje državljanstva i zavičajne pripadnosti moglo se stoga pojaviti kao prethodno pitanje u postupku otpusta. Kao primjer za navedeno možemo navesti primjer Eduarda Friesa. Dotični je imao namjeru podnijeti molbu za prijem u talijansko državljanstvo. S obzirom na navedeno, Fries je trebao ishoditi otpust iz ugarsko-hrvatskog državljanstva. Nakon što je podnio molbu, kao prethodno pitanje u predmetu postavilo se pitanje njegovog ugarsko-hrvatskog državljanstva i njegove zavičajne pripadnosti u gradu Zagrebu. Poglavarstvo grada Zagreba je konstatiralo da se je dotični rodio 2. srpnja 1867. godine u Zagrebu, no da njegov otac nije bio u to vrijeme, a ni kasnije zavičajnikom grada Zagreba. Ovom odlukom zaniijekalo mu je gradsko poglavarstvo pripadnost u gradu Zagrebu. S obzirom na navedeno, Fries se našao u nezavidnoj situaciji jer zbog nemogućnosti dokazivanja zavičajnosti nije mogao biti otpušten iz ugarsko-hrvatskog državljanstva. HDA 79-UOZV, kutija 943, sv. 4-4 41135/1893

slovnju sposobnost, podmirenje državnog i općinskog poreza te činjenicu da nije pod kaznom istragom, odnosno da nije kazneno osuđen⁵⁶.

Uz navedene, opće uvjete, državljani koji su ujedno bili i vojni obveznici mogli su biti otpušteni iz državljanstva samo pod uvjetom da im je otpust odobrilo Ministarstvo rata, odnosno ako su bili domobrani, ugarski ministar za zemaljsku obranu⁵⁷. Ovdje se u osnovi radilo o pravilu koje je uspostavljeno još *Zakonom Ob obranbenoj sili* iz 1868. godine. Razlika je bila samo terminološka, dok je u Zakonu iz 1868. godine korišten naziv dozvole iseljenja, u Zakonu o državljanstvu je korišten termin otpusnice.

Četvrti, nov način gubitka ugarsko-hrvatskog državljanstva bio je gubitak državljanstva odlukom oblasti. Ovim načinom državljanstvo su mogli izgubiti oni ugarsko-hrvatski državljani koji su stupili u službu strane države bez dozvole ministra unutarnjih poslova, hrvatsko-slavonskog bana, odnosno Zemaljske krajiške oblasti. Pri tome je bitno napomenuti da sam ulazak u službu strane države bez dozvole nije još rezultirao gubitkom državljanstva. Državljanstvo se gubilo tek ako takav državljanin na poziv ministra unutarnjih poslova, hrvatsko-slavonskog bana odnosno Zemaljske krajiške oblasti, ne napusti službu⁵⁸. Prvostupanjske upravne oblasti bile su uvijek dužne, ukoliko su saznale za takav slučaj, obavijestiti ministra unutarnjih poslova, bana ili Zemaljsku krajišku oblast⁵⁹. Ovaj institut imao je izvorište u činjenici da javna služba u drugoj državi ujedno znači bitnu povredu lojalnosti prema matičnoj državi te stoga predstavlja osnovu oduzimanja državljanstva.

Naposljetku, peti način gubitka državljanstva bio je gubitak državljanstva odsutnošću. Primjenom ovog instituta državljanstvo je gubio državljanin koji je kontinuirano izbivao iz zemalja ugarske krune deset godina. Pri tome je bilo nužno da državljanin nije bio odsutan temeljem naloga Središnje vlade ili zajedničkih austro-ugarskih ministarstava⁶⁰. Rok desetogodišnje odsutnosti počeo je teći 8. siječnja 1880., danom stupanja zakona na snagu⁶¹. Generalno pravilo gubitka državljanstva desetogodišnjom odsutnošću bilo je korigirano zakonskim mehanizmima koji su omogućavali zadržavanje državljanstva onim osobama koje su to željele. Iseljenici su mogli zadržati državljanstvo ako su ispunili jedan od četiri alternativno navedena uvjeta. Oni su, naime, mogli nadležnoj oblasti prijaviti pridržaj državljanstva, mogli su si pribaviti novi putni list, mogli su od diplomatskog predstavništva zatražiti „boravnicu“, ili su, konačno, mogli biti upisani u matice koje su se vodile kod nekog od austro-ugarskih konzulata⁶².

U osnovi je gubitak državljanstva odsutnošću reguliran slično kao i u njemačkom Zakonu o državljanstvu iz 1871. godine⁶³. Uvođenje ovog instituta u državljansko pravo značilo je s jedne

56 Usp. čl. 24. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva

57 Usp. čl. 22. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva; Od ishoda otpusnice bili su oslobođeni oni ugarsko-hrvatski državljani koji su tražili otpust radi stjecanja austrijskog državljanstva. Usp. čl. 23. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva. *Ratio* ovog zakonskog rješenja nalazio se u činjenici da se prelaskom u austrijsko državljanstvo nije smanjivao ukupan vojni kontingent Monarhije.

58 Usp. čl. 30. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva

59 Usp. točku 10. Napatka za provedbu Zakona o stjecanju i gubitku hrvatsko-ugarskog državljanstva od 9. siječnja 1881. br. 28082. Navedeni napatka izdan je Naredbom Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 9. siječnja 1881. br. 28.082., SZ, 1881., komad II.

60 Usp. čl. 31. st. 1. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva

61 Usp. točku 11. Napatka za provedbu Zakona o stjecanju i gubitku hrvatsko-ugarskog državljanstva od 9. siječnja 1881. br. 28082.

62 Usp. čl. 31. st. 3. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva

63 Usp. čl. 21. Zakona o stjecanju i gubitku državljanstva njemačkog carstva i država iz 1871. Zakon o državljanstvu donesen je 1. lipnja 1870. kao Zakon o stjecanju i gubitku državljanstva sjevernonjemačkog saveza i država da bi nakon nastanka njemačkog carstva ovaj zakon bio prihvaćen kao Zakon o stjecanju i gubitku državljanstva njemačkog carstva i država iz 1871. Tekst

strane prilagodbu državljanškog prava novim promijenjenim okolnostima slobode kretanja, dok se s druge strane ova regulativa dijelom nastavljala na tradiciju ranijih propisa o iseljenju koji su uz iseljenje uvijek vezali posljedicu gubitka državljanstva. Gledano iz perspektive načela *ius sanguinis* možemo reći da je institut gubitka državljanstva desetogodišnjom odsutnošću u bitnoj mjeri ograničavao doseg načela *ius sanguinis*⁶⁴.

6. GUBITAK DRŽAVLJANSTVA OD STUPANJA NA SNAGU ZAKONA O STJECANJU I GUBITKU UGARSKOG DRŽAVLJANSTVA DO RASPADA MONARHIJE

Zakonom o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva uspostavljen je sustav gubitka državljanstva koji je funkcionirao do raspada Monarhije. Državljanstvo se u ovom razdoblju, prema tome, gubilo pozakonjenjem, udajom, odlukom oblasti, otpustom i odsutnošću. Prva dva načina gubitka državljanstva, pozakonjenje i udaja, bili su odraz patrijarhalnog karaktera državljanškog prava, primjenjivani su i u ranijim razdobljima i nisu se bitno razlikovali u odnosu na prethodno uređenje. Treći pak način gubitka državljanstva, odluka oblasti, u praksi je vrlo rijetko primjenjivan. Po značenju i dosegu dva najvažnija načina gubitka državljanstva bili su otpust i odsutnost. Te ćemo načine stoga analizirati u nastavku.

6.1 OTPUST

Sustav otpusta bio je u osnovi uspostavljen Zakonom o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva. Dodatna razrada sustava provedena je Naredbom Zemaljske vlade od 13. siječnja 1893. godine⁶⁵. Naredbu su izvorno sastavili Ministarstvo za zemaljsku obranu, Ministarstvo financija i ugarsko Ministarstvo za unutarnje poslove, nakon čega su ju dostavili hrvatskoj Zemaljskoj vladi. Zemaljska vlada je potom navedenu naredbu kao svoju prosljedila podređenim oblastima⁶⁶. Naredba je donesena radi bržeg rješavanja predmeta otpusta i u osnovi je standardizirala u praksi već primjenjivan režim. Tako je naredbom primjerice reguliran slučaj otpusta u austrijsko, njemačko ili srpsko državljanstvo na način da je određeno da će stranke morati u molbi za otpust iz ugarsko-hrvatskog državljanstva radi stjecanja austrijskog, njemačkog odnosno srpskog državljanstva podnijeti ispravu kojom se dokazuje jamstvo primitka u austrijsko, njemačko odnosno srpsko državljanstvo⁶⁷. Ovom odredbom željelo se prvostupanijske organe i stranke upozoriti na dužnost prethodnog pribavljanja jamstva primitka u državljanstvo te se na taj način nastojalo ubrzati postupak. Najveći dio naredbe odnosio se na vojnu obvezu koja je ujedno bila najvažnija zapreka otpustu iz državljanstva⁶⁸.

zakona dostupan je na: http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/pdf/eng/523_Law%20Natnlty%20Citznshp_166_JNR.pdf, pristup 16.07.2013.

64 O tome da je iseljenje odnosno odsutnost ujedno i bitno ograničenje načela *ius sanguinis* u državljanškom pravu vidi primjerice: Fahrmeir, A., Nineteenth-Century German Citizenships: A Reconsideration, *The Historical Journal*, Vol. 40., br. 3., 1997., str. 732.

65 Naredba Zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, broj 60766., u: HDA 79-UOZV, kut. 937, sv. 4-1 15952/1891 (56343/1893)

66 HDA 79-UOZV, 4-1 15952/1891 (60491/1892)

67 Usp. točku 1. Naredbe Zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, broj 60766.

68 Vidi više u točkama 4-5. Naredbe Zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, broj 60766.

Analiziramo li bogatu praksu u predmetima otpusta, možemo konstatirati da je u primjeni instituta otpusta ponajviše dolazila do izražaja vojna obveza podnositelja molbe odnosno vojna obveza članova njegove obitelji⁶⁹. U tim postupcima, osim nadležnosti hrvatskih autonomnih organa, iznimno je važna bila nadležnost Ministarstva rata, odnosno Ministarstva za zemaljsku obranu jer je Zemaljska vlada mogla podijeliti konačan otpust tek nakon što nadležno Ministarstvo podijeli otpusnicu⁷⁰. Značajno je nadalje da su u praksi otpusnicu morali podnijeti svi vojni obveznici, neovisno od toga što su Zakonom o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva od izdavanja otpusnice izuzeti oni ugarsko-hrvatski državljani koji su tražili otpust radi prelaska u austrijsko državljanstvo. Ugarsko Ministarstvo za zemaljsku obranu kroz praksu je derogiralo ovu odredbu budući da je od Zemaljske vlade tražilo da ga unaprijed obavještava o svim otpustima iz državljanstva pa tako i u otpustima radi stjecanja austrijskog državljanstva⁷¹. Ovakva praksa zadržala se sve do raspada Monarhije⁷².

Detaljna analiza prakse otpusta iz državljanstva otežana je zbog toga što su evidencije o otpustima vođene na razini pojedinih municipija, ali i stoga što građa u Hrvatskom državnom arhivu u predmetima državljanstva nije sustavno sređena. Neovisno od toga, u nastavku ćemo izložiti i analizirati otpust iz državljanstva na primjeru grada Zagreba.

Prema izvješću grada Zagreba za 1890. godinu otpust je podijeljen u samo dva slučaja. Otpušten je stanoviti Viktor Šignjar sa ženom i šestero djece i Jakov Kohn sa ženom i troje djece. I jedan i drugi stanovali su izvan zemalja ugarske krune u vrijeme kad su zamolili otpust. Otpušteno je, dakle, 13 osoba⁷³. Iduće godine također su provedena samo dva postupka otpusta. U oba slučaja otpušteni su podnositelji sa suprugama, dakle, sveukupno četiri osobe. I oni su stanovali izvan države u vrijeme kad su zamolili otpust⁷⁴. I naredne, 1892. godine, u gradu Zagrebu su provedena samo dva postupka otpusta⁷⁵. Prema iskazu Poglavarstva grada Zagreba 1896. godine riješeno je 6 zahtjeva otpusta. U 4 slučaja podnositelji zahtjeva bili su muškarci, a u 2 slučaja podnositelji su bile žene. Zajedno s otpuštenima, otpušteno je i 6 članova njihovih obitelji⁷⁶. Iz iz-

69 Od niza slučajeva, navest ćemo slučaj Ilije Stanića kojem je onemogućen otpust iz državljanstva stoga što je njegov sin Teodor bio odsutan bez dozvole i što nije udovoljio vojnoj dužnosti. HDA 79-UOZV, kutija 312, sv. 4-4 14391/1880. Protiv izdavanja otpusne dozvole izjasnile su se mjesno nadležna Vukovarska podžupanija, a također i Zemaljska vlada. Vlada je također tražila da se Teodor Stanić prisili na ispunjenje vojne obveze te je istakla da se ni njegovom ocu, a ni ostalim članovima obitelji ne smije podijeliti otpust sve dok on ne ispunji vojnu obvezu. HDA 79-UOZV, kutija 312, sv. 4-4 14391/1880 (17037/1880).

70 Vidi dopis Ministra za zemaljsku obranu upućen banu Khuenu Héderváryu u kojem ga moli da ga u slučaju otpusta vojnih obveznika prije podjele konačnog otpusta prethodno obavijesti. HDA 79-UOZV, kutija 937, sv. 4-1 17149/1891; Kao tipičan primjer, navodimo predmet Mirka Popovića iz Tovarnika koji je zatražio otpust iz ugarsko-hrvatskog državljanstva radi prelaska u srpsko državljanstvo. U njegovom slučaju, Vukovarska županija je izvijestila Zemaljsku vladu izvještajem od 2. srpnja 1892. da je Mirko Popović vojni obveznik, upisan u pučko ustašku listinu. S obzirom na to, Unutarnji odjel Zemaljske vlade obratio se ugarskom Ministarstvu za zemaljsku obranu, s upitom postoje li zapreke otpustu dotičnoga. HDA 79-UOZV, kutija 938, sv. 4-4 2952/1891 (31636/1892). Nakon što je ugarsko Ministarstvo za zemaljsku obranu izrijekom odredilo da nema zapreka otpustu, isti je mogao konačno biti otpušten iz ugarsko-hrvatskog državljanstva. HDA 79-UOZV, kutija 938, sv. 4-4 2952/1891 (52721/1892)

71 Vidi protestni dopis Ministarstva za zemaljsku obranu upućen Zemaljskoj vladi stoga što Ministarstvo nije bilo prethodno obaviješteno u slučaju otpusta domobranskog poručnika nadležnog u Krapini koji je tražio otpust radi stjecanja austrijskog državljanstva. HDA 79-UOZV, kutija 938, sv. 4-4 6683/1891 (38776/1892)

72 Vidi primjerice dopis broj 89457.szam./22.-1914. koji se nalazi u predmetu: HDA 79-UOZV, kutija 4061, sv. 4-2 1358/1915, kojim Ministar za zemaljsku obranu obavještava bana Ivana Skerleca da s gledišta obrambene obavezanosti nema zapreka da se stanoviti Mijo Šipek-Noršič, koji se rodio 1875. i koji je bio nadležan su Šestinama, otpusti iz državljanstva radi iseljenja u Austriju.

73 Izvještaj Grada Zagreba od 7. siječnja 1891. u: HDA 79-UOZV, Kutija 938, sv. 4-4 8075/1891

74 Izvještaj Grada Zagreba od 13. siječnja 1892. godine u: HDA 79-UOZV, Kutija 938, sv. 4-4 8075/1891 (8941/1892)

75 Izvještaj Grada Zagreba od 10. siječnja 1893. u: HDA 79-UOZV, Kutija 938, sv. 4-4 8075/1891 (14337/1893)

76 Izvještaj Grada Zagreba za 1896. godinu od 5. siječnja 1897. u: HDA 79-UOZV, kutija 1785, sv. 4-4/1897 (Br. 425/II. ex 1897.)

vješća Gradskog poglavarstva za 1904. godinu saznajemo da je te godine provedeno 15 postupaka otpusta. U 14 slučajeva stranke u postupku bili su muškarci, a u 1 žena. S navedenim osobama otpušteni su i članovi njihovih obitelji, njih 42, dakle, sveukupno 57 osoba. Svi otpušteni stekli su austrijsko državljanstvo⁷⁷.

Bitno manji broj provedenih postupaka otpusta bilježimo u 1914., prvoj ratnoj godini. U gradu Zagrebu te godine provedena su samo 4 postupka otpusta. U tri slučaja stranke su bili muškarci, a jednom slučaju stranka je bila žena. Od članova obitelji, samo je s jednim muškarcem otpuštena i supruga dok su ostali bili samci. Bitna razlika izvještaja u odnosu na iznesene prethodne bila je u tome što nije navedeno čije državljanstvo otpušteni stječu⁷⁸.

Do dodatnog zaoštavanja odnosa vlasti prema otpustu došlo je tijekom 1915. godine. Tad je, naime, ugarski ministar za zemaljsku obranu dopisom od 15. ožujka 1915. obavijestio Ivana Skerleca da molbe za otpust nisu uzete u razmatranje zbog ratnog stanja⁷⁹. Odredbe Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva o otpustu za vrijeme ratnog stanja na ovaj su način u potpunosti zaživjele. Ipak, valja primijetiti da je otpust podjeljivan i dalje u slučaju da su stranke u postupku bile žene. Tako je tijekom 1915. godine stanovita Paulina Resanović tražila i dobila otpust iz ugarskog državljanstva radi stjecanja austrijskog državljanstva. Međutim, i u tim slučajevima bilo je nužno nakon dostave dekreta stranci obavijestiti ugarskog ministra za zemaljsku obranu⁸⁰.

Iz prethodnih izlaganja moguće je izvući određene načelne zaključke. Prvi je zaključak da se broj otpusta iz državljanstva povećavao do Prvog svjetskog rata kad je došlo do ograničavanja podjele otpusta. Drugi je zaključak da su podnositelji molbi za otpust iz državljanstva u pravilu bili muškarci, dok su to samo iznimno bile žene. Možemo također konstatirati da je izbijanjem rata onemogućen otpust muškarcima, dok je ženama otpust i dalje mogao biti podijeljen. Nadalje, iako iz izvješća o otpustu nije uvijek vidljivo čije državljanstvo osobe stječu, iz izvješća za 1904. godinu je očito da su svi stekli austrijsko državljanstvo. Važno je naposljetku imati na umu činjenicu da prethodno navedena izvješća ne daju punu sliku o gubitku državljanstva. Otpust, naime, nije tražen radi stjecanja državljanstva SAD-a budući da je ugovorom sklopljenim sa SAD-om 1870. godine Austro-Ugarska priznala pune učinke naturalizacije u SAD-u neovisno od podjele otpusta.

77 Izvještaj Grada Zagreba za 1904. godinu od 15. siječnja 1905. u: HDA 79-UOZV, kutija 3146, sv. 4-4 14581/904 (7023/1905)

78 Izvještaj Grada Zagreba za 1914. godinu od 27. siječnja 1915. u: HDA 79-UOZV, kutija 4062, sv. 4-2 3036/1915 (6599/1915)

79 HDA 79-UOZV, kutija 4065, sv. 4-2 15353/1915

80 HDA 79-UOZV, kutija 4066, sv. 4-2 21556/1915

6.2 ODSUTNOST

Desetgodišnji rok za gubitak državljanstva odsutnošću počeo je teći s danom stupanja na snagu Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva, dakle 8. siječnja 1880. godine⁸¹. Istekom roka, 8. siječnja 1890. godine, državljanstvo su izgubili svi odsutni iz zemlje koji nisu iskoristili neku od zakonskih mogućnosti⁸².

Institut gubitka državljanstva odsutnošću u ovom je razdoblju imao izrazito veliko praktično značenje budući da je služio kao osnova za oduzimanje državljanstva onim državljanima čija su se imena nalazila u popisu pripadnika, no koji su dugi niz godina izbivali iz zemlje. Ovaj institut služio je tako kao pravna osnova čišćenja popisa državljana i njegova usklađivanja sa stvarnim stanjem⁸³. U praksi je ovaj institut najviše primjenjivan u slučaju iseljenja državljana u SAD.

Institut je doživio bitne promjene naredbom Zemaljske vlade iz 1893. godine donesenom po uzoru na naredbu Ugarske vlade⁸⁴. Navedenom naredbom propisani su dodatni načini prekida roka desetgodišnje odsutnosti. Naredbom se, naime, desetgodišnji rok prekidao i u slučaju pokretanja rasprave o zavičajnosti ili državljanstvu, u slučaju pribavljanja domovnice, u slučaju udovoljenja vojnoj dužnosti na račun neke ugarske ili hrvatsko-slavonske općine, u slučaju kad političke ili vojne oblasti vode osobu u popisu vojnih obveznika, kad vlasti državljanina pozovu na ispunjenje državljanskih dužnosti itd. Osim taksativno navedenih slučajeva, Naredbom je predviđena i generalna klauzula da rok prestaje teći svakim činom ugarskog državljanina koji dokazuje da on i dalje želi biti ugarski državljanin te također i svim odredbama oblasti kojima se priznaje državljanstvo ili zavičajnost⁸⁵. Iako je ova naredba, po obrazloženju vlasti, donesena radi tumačenja Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva, naredbom su stvarno bitno proširene mogućnosti zadržavanja državljanstva te je samim tim bitno naglašeno načelo *ius sanguinis* kao osnova ugarsko-hrvatskog državljanstva.

Ipak, neovisno od prethodne naredbe kojom je sužena mogućnost gubitka državljanstva odsutnošću, u praksi je odsutnost kao osnova gubitka državljanstva i dalje primjenjivana⁸⁶. Pri tome je naročito značajno napomenuti da navedena Naredba nije mogla biti u potpunosti primjenjivana u slučaju iseljavanja u SAD budući da su hrvatsko-slavonski organi u tim slučajevima

81 U hrvatskoj upravnoj praksi kao datum stupanja na snagu zakona navođen je i 24. prosinca 1879. godine, dan kad je zakon proglašen u Ugarsko-hrvatskom saboru. Vidi Uredbu Zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, od 14. srpnja 1895. br. 9690/1893. Uredba je objavljena u: Smrekar, op. cit. u bilj. 16, str. 147.

82 U Ugarskoj je najpoznatiji predmet bio slučaj Lajosa Kossutha. Kossuth, koji je bio u emigraciji, odbio je koristiti neki od mehanizama predviđenih Zakonom kojima bi prekinuo tijek desetgodišnjeg roka. U otvorenom pismu od 20. prosinca 1889. Kossuth je izjavio da ne želi biti podanik austrijskog cara i ugarskog kralja Franje Josipa. Premijer Tisza je podržao Kossutha te je istaknuo da će Kossuth kao počasni građanin nekoliko mađarskih gradova automatski zadržati ugarsko državljanstvo. Tisza je isticao pripadnost pojedinom gradu kao valjanu osnovu pripadnosti Ugarskoj te je iz političkih razloga ovoj činjenici čak davao i prednost. Tisza se je na ovoj osnovi sukobio i s kraljem te je konačno podnio i ostavku 9. ožujka 1890. Gerő, A., *Modern Society in the Making: The Unfinished Experience*, Budapest, 1995., str. 136.; Vidi i: Kann, R. A., *A History of the Habsburg Empire 1526-1918*, Berkeley/Los Angeles, London, 1980., str. 452.

83 Iz izvještaja Poglavarstva grada Zemuna za 1892. godinu od 10. siječnja 1892. saznajemo da su otpuštene dvije osobe. Jedna od ove dvije osobe otpuštena iz državljanke sveze bio je stanoviti Teodor Gudović, iz Zemuna, rođen 1851. godine. Kao dan faktičnog iseljenja navedeno je „prije 10 godina“, HDA 79-UOZV, kutija 938, sv. 4-4 8075/1891 (14337/1893).

84 Naredba Zemaljske vlade Odjela za unutarnje poslove od 22. travnja 1893. broj 16130. iz 1892., objavljena u: Smrekar, op. cit. u bilj. 16., str. 132-133.

85 Usp. tekst Naredbe Zemaljske vlade Odjela za unutarnje poslove od 22. travnja 1893. broj 16130 iz 1892.

86 Vidi primjerice dopis Vukovarske županije upućen ugarskom Ministarstvu za obranu u kojem ista konstatira da je Ljubo Majer „preko 10 godina iz postignute punoljetnosti neovlašteno i neprekidno odsutan iz područja zemalja krune Sv. Stjepana“ te da je izgubio ugarsko-hrvatsko državljanstvo. HDA 79-UOZV, kutija 4061, sv. 4-2 2648/1915 (9605/1915)

bili primarno vezani međunarodnim ugovorom Austro-Ugarske i SAD-a iz 1870. godine. Navedeno možemo ilustrirati na primjeru Ivana Dominika Benicha, rođenog 1871. godine u Hrvatskoj koji je 1884. godine iselio u SAD. Benich je, naime, nakon duljeg prebivanja u SAD-u, 1892. godine stekao državljanstvo SAD-a. Međutim, neovisno od toga, hrvatsko-slavonske vlasti su ga po dolasku u rodno mjesto 1893. godine pozvale na izvršenje vojne službe tretirajući ga i dalje kao ugarsko-hrvatskog državljanina. Zemaljska vlada na čelu s banom je tvrdila da Benich nije mogao pravovaljano steći državljanstvo SAD-a budući da nije pet godina kontinuirano prebivao u SAD-u. Prema mišljenju Zemaljske vlade Benich je dolaskom u rodno mjesto u studenom 1888. godine i zadržavanjem do travnja 1889. godine prekinuo kontinuirani boravak u SAD-u. Prethodno navedenom restriktivnom stavu suprotstavile su se vlasti SAD-a u Beču, a taj stav potvrdio je i američki State Department, ustvrdivši da je takvo tumačenje protivno sporazumu iz 1870. godine jer je Benichevo izbjavanje bilo privremeno i nije uključivalo promjenu prebivališta⁸⁷.

7. ZAKLJUČAK

U Hrvatskoj i Slavoniji za vrijeme Bachovog apsolutizma uveden je Patent o iseljenju i nepovlasnoj odsutnosti, koji je do tad bio na snazi u austrijskim nasljednim zemljama, a kojim je regulirana materija gubitka austrijskog državljanstva. Navedeni propis temeljio se na merkantiliističkoj logici pa je, prema tome, svako iseljenje uvijek imalo za posljedicu gubitak državljanstva. Patent je nastavio važiti i nakon povratka ustavnosti te se zadržao u pravnom sustavu Hrvatske i Slavonije i nakon sklapanja Austro-ugarske i Hrvatsko-ugarske nagodbe sve do stupanja na snagu Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva.

Bitne promjene u sustavu gubitka državljanstva nastupile su Zakonom o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva 1880. godine. Tim je zakonom sustavno i cjelovito regulirana materija gubitka državljanstva. Pri tome je naročito značajno da su zakonom uvedeni novi načini gubitka državljanstva odsutnošću i odlukom oblasti. Od ta dva načina praktično je vrlo značajan bio gubitak državljanstva desetogodišnjom odsutnošću. Ova osnova gubitka državljanstva, iako je imala određene iznimke, odražavala je statičko, teritorijalno poimanje državljanstva. Bitan odmak od takvog shvaćanja državljanstva i pomak prema shvaćanju državljanstva koje se temeljilo na načelu krvne veze (*ius sanguinis*) učinjen je naredbom iz 1893. godine kojom su predviđeni dodatni načini zadržavanja državljanstva. Uz Zakonom o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva uspostavljen režim gubitka državljanstva u ovom je razdoblju na snazi bio i poseban režim gubitka državljanstva u slučaju iseljavanja u SAD. U tom slučaju osobe su prestajale biti ugarsko-hrvatski državljani ukoliko su kontinuirano pet godina prebivale u SAD-u i ukoliko su stekle državljanstvo SAD-a.

Sumiramo li naposljetku prethodna izlaganja i pokušamo li detektirati osnovnu smjernicu razvoja sustava gubitka državljanstva na području Hrvatske i Slavonije u razdoblju od Bachovog apsolutizma do raspada Monarhije možemo konstatirati da je u osnovi izvršena svojevrsna transformacija od sustava u kojem su državljanstvo gubili svi koji su iselili prema sustavu u kojem je iseljavanje bilo načelno dopušteno i u kojem iseljavanje, pa makar i s namjerom duljeg izbjavanja, nije nužno značilo i gubitak državljanstva. Iznimku je predstavljalo iseljenje u SAD koje je iseljenicima uz ispunjenje uvjeta dogovorenih međunarodnim ugovorom ujedno jamčilo izuzeće od nadležnosti austro-ugarskih organa.

87 Cijeli slučaj Benich vidi u: Moore, J. B., *A Digest of International Law*, Vol. 3., Washington, 1906., str. 410-412.

IZVORI

1. Carski patent od 7. rujna 1850. kojim je odobren i u krijepost stavljen privremeni
2. općinski red za kraljevski grad Zagreb, *Zemaljsko-zakonski i vladni list za krunovinu Hrvatsku i Slavoniju* (u nastavku: ZZVL), kom. VII., br. 43., 1850.
3. Carski patent od 7. rujna 1850. kojim je odobren i u krijepost stavljen privremeni
4. općinski red za kraljevski grad Osijek, ZZVL, kom. VIII., br. 45., 1850.
5. Hrvatski državni arhiv, fond 79-Unutarnji odjel Zemaljske vlade
6. Naredba Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 9. siječnja
7. 1881. br. 28.082, kojom se izdaje Naputak za provedbu z. čl. L. 1879. zajedničkoga hrvatsko-ugarskoga sabora o stjecanju i gubitku hrvatsko-ugarskoga državljanstva, SZ, 1881., komad II.
8. Patent o iseljenju i nepovlasnoj odsutnosti od 24. ožujka 1832., *Justizgesetzsammlung*,
9. 2557/1832.
10. Privremena banska naredba od 19. kolovoza 1851. za otpravljanje općinskih poslova u
11. gradovima i trgovištima s magistratima kraljevine Hrvatske i Slavonije, ZZVL, kom XVIII., br. 146., 1851.
12. Razpis ministarstva izvanjskih poslova od 12. svibnja 1853. kojim se obznanjuje, da se
13. je između austrijske i bavarske vlade, a tako i između vlade austrijske i saksonske ustanovio ugovor glede natrag primanja svojih prvobitnih prinadležnika, *Zemaljsko-vladni list za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju*, 1853., svezak prvi, komad XIV.
14. Spisi saborski Sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861., svezak I., III., IV., Zagreb, 1862.
15. Zakon o stjecanju i gubitku državljanstva njemačkog carstva i država iz 1871. Tekst
16. zakona dostupan je na: http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/pdf/eng/523_Law%20Nationalty%20Citizenshp_166_JNR.pdf, pristup 16.07.2013.
17. Zakonski članak XL:1868. Ob obranbenoj sili, *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za*
18. *kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, 1869., komad IV.
19. Zakonski članak XLIII:1871. zajedničkog Hrvatsko-ugarskog sabora o državnom ugovoru, sklopljenom 20. rujna 1870. sa Sjedinjenim Američkim Državama u predmetu uređenja državljanstva iseljenika, SZ, 1871., komad XXII.
20. Zakonski članak L. od 1879. godine o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva, SZ,
21. 1880., Komad VII.

LITERATURA

1. Bernatzik, Edmund, *Die österreichischen Verfassungsgesetze*, Wien, 1911.
2. Bojničić, Ivan, *Zakoni o ugarsko-hrvatskoj nagodi*, Zagreb, 1911.
3. Burger, Hannelore, *Passwesen und Staatsbürgerschaft*, str. 117-124., u: Heindl,
4. Waltraud, Saurer, Edith (ur.), *Grenze und Staat: Passwesen, Staatsbürgerschaft*,
5. *Heimatrecht und Fremdenengesetzgebung in der oesterreichischen Monarchie*
6. 1750-1867., Wien, 2000.
7. Čepulo, Dalibor, *Pravo hrvatske zavičajnosti i pitanje hrvatskog i ugarskog*
8. *državljanstva 1868-1918-pravni i politički vidovi i poredbena motrišta*, *Zbornik*

9. *Pravnog fakulteta u Zagrebu*, Vol. 49., br. 6., 1999., str. 795-825.
10. Derenčin, Marijan, *Tumač k obćemu austrijskomu građanskomu zakonu*, knjiga 11. I, Zagreb, 1880.
12. Elinger, Joseph, *Handbuch des österreichischen Civil-Rechtes*, Wien, 1846.
13. Fahrmeir, Andreas, Nineteenth-Century German Citizenships: A Reconsideration, *The Historical Journal*, Vol. 40., br. 3., 1997., str. 721-752.
15. Gammerl, Benno, Subjects, citizens and others: the handling of ethnic differences in the British and the Habsburg Empires (late nineteenth and early twentieth century),
16. *European Review of History-Revue européenne d'histoire*, Vol. 16., br. 4, 2009.,
17. str. 523-549.
19. Gerö, András, *Modern Society in the Making: The Unfinished Experience*, Budapest, 1995.
20. Ivanda, Stipe (ur.), *Zbirka propisa o državljanstvu hrvatskomu*, Zagreb, 1995.
21. Kann, Robert A., *A History of the Habsburg Empire 1526-1918*, Berkeley/Los Angeles, London, 1980.
22. Malfér, Stefan, Austrija i emigracija, str. 23-35, u: Dubrović, Ervin i dr., *Veliki val: iseljavanje iz srednje Europe u Ameriku 1880.-1914.*, Rijeka, 2012.
24. Milner, Emanuel, *Die Österreichische Staatsbürgerschaft und der Gesetzartikel L:1879 über den Erwerb und Verlust der Ungarischen Staatsbürgerschaft*, Tübingen, 1880.
26. Moore, John Bassett, *A Digest of International Law*, Vol. 3., Washington, 1906.
27. Posilović, Stjepan, (ur.), *Opći austrijski građanski zakonik proglašen patentom od 29. studena 1852. u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji s naknadnim zakonima i naredbama*, Zagreb, 1918.
29. Smrekar, Milan, *Priručnik za političku upravnu službu u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji*, knjiga III., Zagreb, 1902.
30. Stubenrauch, Moriz, *Commentar zum österreichischen allgemeinen bürgerlichen*
31. *Gesetzbuche*, Erster Band, Wien, 1902.
32. Šišić, Ferdo, *Povijest Hrvata: Pregled povijesti hrvatskoga naroda 600.-1918.*, Split, 2004.
34. Šulek, Bogoslav, *Naše pravice; Izbor zakonah, poveljah i spisah, znamenitih za državno pravo kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske od g. 1202-1868.*, Zagreb, 1868.
36. Varga, Norbert, The Framing of the First Hungarian Citizenship Law (Act 50 of 1879) and the Acquisition of Citizenship, *Hungarian Studies*, Vol. 18., br. 2., 2004., str. 127-151.
38. Varga, Norbert, The Pretences of Loss of Hungarian Citizenship in the 19th Century, *Forum historiae iuris*, str. 1-18., objavljeno na: <http://fhi.rg.mpg.de/articles/pdf-files/1008varga.pdf>, pristup: 15. kolovoza 2013.
40. Vrbanić, Fran, *Rad hrvatskoga zakonarstva na polju uprave, od godine 1861. do novijega vremena, II. unutarnja uprava*, Zagreb, 1890.
41. Vuković, Mihajlo, *Opći građanski zakonik*, Zagreb, 1955.

Ivan Kosnica, Ph.D., Senior Assistant, Faculty of Law in Zagreb

LOSS OF CITIZENSHIP IN CROATIA AND SLAVONIA FROM THE BACH REGIME TO THE FALL OF THE MONARCHY

Summary

The goal of this paper is to analyse the procedure of the loss of citizenship in Croatia and Slavonia in the period from the Bach regime to the fall of the Monarchy. For analysis the author has used relevant regulations, foreign and domestic documents and archival materials available at the Public Records Office.

The analysis of legislation frame and administrative practice has lead to the conclusion that the Austrian system of citizenship loss had been introduced during the Bach regime. The mentioned system of citizenship loss was based on an attitude of undesirable emigration thus every emigration resulted in the loss of citizenship. System changes regarding loss of citizenship emerged in 1880 when the Law on acquisition and loss of Hungarian citizenship came to force. The law also introduced the integral system of citizenship loss. The significance of the law was that a new rule of citizenship loss due to the ten-year absence from the state was introduced, which deems more liberal attitude of the legislator towards emigration.

Key words: Citizenship, loss, dismissal, absence, Croatia and Slavonia

Dr. Ivan Kosnica, Höherer Assistent, Fakultät für Rechtswissenschaften der Universität Zagreb

VERLUST DER STAATSANGEHÖRIGKEIT IN KROATIEN UND SLAWONIEN VON BACHS ABSOLUTISMUS BIS ZUM ZERFALL DER MONARCHIE

Zusammenfassung

Das Ziel dieser Arbeit ist, das Regime des Verlustes von Staatsangehörigkeit in Kroatien und Slawonien von Bachs Absolutismus bis zum Zerfall der Monarchie zu analysieren. In der Bearbeitung dieses Themas hat sich der Autor der relevanten Vorschriften, der fremden und der einheimischen Literatur, sowie der Archivquellen bedient, die im Kroatischen Staatsarchiv erreichbar sind.

Durch die Analyse des Gesetzgebungsrahmens und der Verwaltungspraxis hat der Autor festgestellt, dass das österreichische System des Verlustes von Staatsangehörigkeit zur Zeit Bachs Absolutismus eingeführt wurde. Das angegebene System des Verlustes von Staatsangehörigkeit gründete sich auf der Auffassung über die Unerwünschtheit der Auswanderung, so dass jede Auswanderung den Verlust von der Staatsangehörigkeit als Folge hatte. Änderungen im System des Verlustes von Staatsangehörigkeit wurden in 1880 eingeführt durch das Inkrafttreten des Gesetzes über Erwerb und Verlust der ungarischen Staatsangehörigkeit. Durch dieses Gesetz wurde das einheitliche System des Verlustes von der Staatsangehörigkeit eingeführt. Von besonderer Bedeutung war die Tatsache, dass eine neue Regel des Verlustes von Staatsangehörigkeit wegen der zehnjährigen Abwesenheit eingeführt wurde, woran eine liberale Einstellung des Gesetzgebers zum Auswandern erkennbar ist.

Schlagwörter: die Staatsangehörigkeit, der Verlust, die Abwesenheit, der Erlass, Kroatien und Slawonien